

Πασοκ και (στην) εξουσία

Η άνοδος του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, μετα την εκλογική-του νίκη στις 18/10 σήμαινε ουσιαστικά την ανύψωσή του: πρώτο, στο επίπεδο διαχείρισης της κρίσης του ελληνικού καπιταλισμού (πράγμα που συνεπάγεται τη διαμόρφωση μιας πολιτικής για την εξισορρόπηση των κοινωνικών δυνάμεων που συμμετέχουν στην κρίση, για να μειώσουν τις επιπτώσεις της πάνω τους) και δεύτερο, στο επίπεδο λήψης των αποφάσεων για την επίλυση των οξυμένων εθνικών ζητημάτων.

Η ανίχνευση των όρων που συντέλεσαν στη νίκη αυτή, ανατρέπει κατ' ανάγκη στην πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης. Κι αυτό, όχι από τη συνηθισμένη και διάχυτη σε πολλούς διάθεση, να διαπιστωθεί η διάσταση ανάμεσα στην πολιτική φρασεολογία του ΠΑΣΟΚ και την πρακτική του· αλλά για το λόγο, ότι το ΠΑΣΟΚ αρχίζει να διαμορφώνει την περίοδο εκείνη ένα πολιτικό πρόσωπο, θέλοντας να υποδηλώσει τη μελλοντική ανταπόκρισή του στις απαιτήσεις της πολιτικής του αστικού εκσυγχρονισμού. Μιας πολιτικής που εξαγγέλλεται την ίδια περίοδο μ' έναν τέτοιο τρόπο, δηλώνοντας τη θέλησή της ν' αναδειχτεί σε στρατηγικό στόχο του ελληνικού ασπισμού.

Η πολιτική αυτή, στο βαθμό που έπαιρνε στρατηγικό χαρακτήρα, περιέκλεινε, από τη μια, την οξύτητα μιας ανατροπής των ταξικών συμμαχιών, που είχαν ως τότε διαμορφωθεί, και, από την άλλη, περιπλεκόταν με τα προβλήματα που έβαζε η αμφισβή-

τηση του ελληνικού εθνικού χώρου απο την Τουρκία. Πρόκειται ίσως για την τραγωδία του ελληνικού αστισμου στο σύνολό του, κάθε φορα που αγγίζει τα όρια της οικονομικης του ανάκαμψης και εξάπλωσης, κάθε φορα που προσπαθει να βελτιώσει τη θέση του στον παγκόσμιο καπιταλιστικο καταμερισμο εργασίας, να φτάνει στα πρόθυρα υποβιβασμου της εθνικης του υπόστασης. Συνάμα, πρόκειται για την τραγωδία της ελληνικης παραδοσιακης αριστερας, αφού στην πολιτικη αυτη φαίνεται να εκφράζεται ο ανιστορικος εκσυγχρονιστικος της λόγος, πράγμα που τείνει να άρει έναν απο τους λόγους ύπαρξής της, μια και η πολιτικη αυτη την υπερκαλύπτει.

Η Μεταπολίτευση

Η στρατιωτικη δικτατορία εκπλήρωσε εν μέρει τις προθέσεις της, αφού με την επιβολη της πολιτικης παθητικοποίησης πρόλαβε και ανέστειλε τη διαφαινόμενη απο τότε ανατροπη των ταξικων συμμαχιων, που στήριζαν το μετεμφυλιακο κράτος και έδιναν τον παρασιτικο χαρακτήρα στον προσανατολισμο των οικονομικων δομων. Ωστόσο, η απόπειρά της να βρει μια διέξοδο στην κρίση του ελληνικου καπιταλισμου χρεωκόπησε, τόσο με την παρέμβαση του μαζικου κινήματος, όσο και κάτω απο το βάρος των προβλημάτων που όφειλε ν' αντιμετωπίσει. Και όχι μόνον αυτο, αλλά όξυνε ακόμη περισσότερο τα προβλήματα του ελληνικου αστισμου, αφού αντικειμενικα τον χρέωσε με την εθνικη τραγωδία της Κύπρου και με την επιδείνωση της οικονομικης κρίσης. Πρόκειται για δυο χρέη που ίσως αποδειχουν πολυ δύσκολο να ξεχρεωθουν στη δεκαετία που περνάμε. Και επιπρόσθετα, φαίνεται ν' αποτελουν το αποφασιστικο σημείο τομης του ελληνικου αστισμου με το δικτατορικο του παρελθον.

Η πτώση της δεύτερης δικτατορίας και ο ερχομος του σημερινου προέδρου της Δημοκρατίας, σήμαινε την πρώτη συστηματικη απόπειρα για τη σταθεροποίηση των αστικων πολιτικων σχέσεων του κοινοβουλευτισμου· σήμαινε όμως και κάτι παραπάνω: το περιεχόμενο της σταθεροποίησης αυτης όφειλε νά 'ναι η επιβολη ενος πρότυπου πολιτικων σχέσεων διάφορου απο το προδικτατορικο.

Το νέο αυτο πρότυπο όφειλε ν' ανταποκρίνεται στις ανάγκες της πολιτικης του αστικου εκσυγχρονισμου. Αυτο σήμαινε πως θα είχε την ικανότητα να εκφράζει το νέο συσχετισμο των δυνάμεων, όπως διαμορφωνόταν στην ελληνικη κοινωνία την περίοδο της μεταπολίτευσης. Αν το μετεμφυλιακο κράτος βρήκε την οριακη του έκφραση στη στρατιωτικη δικτατορία, η τελευταία απέδειξε την οργανικη του αδυναμία να διοχετεύσει την καπιταλιστικη ανάπτυξη στην κατεύθυνση τροποποίησης του μοντέλου συσσώρευσης, επειδη ακριβως θα τροποποιούσε αποφασιστικα και τη θέση των τάξεων μέσα σ' αυτο. Σε πολιτικο επίπεδο, το πρότυπο αυτο, για νά 'ναι εκσυγχρονιστικο, όφειλε να ξεπεράσει το σχήμα «κοινοβούλιο - δικτατορία», πάνω στο οποίο συγκροτήθηκε διαδοχικα η μορφη διακυβέρνησης.

Οι πολιτικες δυνάμεις που θα παίρναν μέρος στη διαμόρφωση του νέου αυτου πρότυπου όφειλαν ν' αναβαπτισθουν, αφήνοντας ένα μεγάλο μέρος απο το παρελθόν τους στην ιστορία, και η καλύτερη κολυμβήθρα ήταν η μνήμη του Πολυτεχνείου και η διαρκης επίκλησή της. Συνάμα, η αναβάπτιση αυτη για να πάρει μονιμότερο χαρακτήρα, όφειλε να μην είναι αποτελεσμα μικροπολιτικων υπολογισμων, να μη δίνει δηλ. μόνο μια άμεση απάντηση στα κρίσιμα ζητήματα, αλλά απεναντίας απαραίτητος όρος για την αποδοτικη και διαρκη λειτουργία των διαφοροποιημένων πολιτικων σχέσεων.

Ως την εκπλήρωση ωστόσο του όρου αυτού, η περίοδος μετάβασης από τη δικτατορία στον κοινοβουλευτισμό, παρουσιάζει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

(1) Σχετικό κενό του κρατικού μηχανισμού. Όσο κι αν ο γραφειοκρατικός τομέας του κρατικού μηχανισμού παρουσιάζει τάσεις αυτονομής, είναι ανίκανος ν' ανυψωθεί στο επίπεδο της ενιαίας διακυβέρνησης και να δίνει λύσεις στο κάθε τόσο διαμορφούμενο αδιέξοδο, επειδή ακριβώς του λείπει η κεντρική πολιτική κατεύθυνση. Η ύπαρξή του ωστόσο, και η αίσθηση της συνέχειας που δίνει, συμβάλλουν αποφασιστικά στην κάλυψη του σχετικού κενού. Συνάμα, το κίνημα που αναπτύχθηκε την περίοδο της δικτατορίας, παρα τον αποσυντονισμό που επέφερε στις σχέσεις εκπροσώπησης, δεν ήταν σε θέση ν' αντιμετωπίσει ανάλογο πρόβλημα, επειδή ακριβώς έλειπε και σ' αυτό η κεντρική πολιτική κατεύθυνση.

(2) Η κρίση των σχέσεων εκπροσώπησης που επιδεινώθηκε τόσο από την επτάχρονη απουσία κομματικών μορφών, όσο και από την παρέμβαση του μαζικού λαϊκού κινήματος, που τότε ακριβώς έκανε την πρώτη απόπειρα για τον αυτοπροσδιορισμό του. Η κρίση αυτή εκδηλώθηκε ανατρεπτικά με τη ρήξη της πολιτικής παθητικοποίησης που 'χε επιβάλει τα προηγούμενα χρόνια η δικτατορία, και με την χρεωκοπία της μαρκεζινικής ομαλοποίησης. Όταν ο Σ. Μαρκεζίνης προκάλυψε, με την εξαγγελία της ομαλοποίησης, σε διαπραγμάτευση την αστική αντιπολίτευση, δρούσε ως αυτόκλητος σωτήρας του αστισμού στο σύνολό του, επιδιώκοντας βασικά μιαν άμεση διέξοδο από την κρίση. Πρέπει να τονιστεί ότι η μαρκεζινική ομαλοποίηση χρεωκόπησε μόνο όταν, χάρη στην παρέμβαση του Πολυτεχνείου, έπεσε στο κενό η ενιαία απόπειρα της αστικής αντιπολίτευσης να συμμετάσχει σ' αυτή, βάζοντας έτσι σε διαπραγμάτευση την δική της εκδοχή του κοινοβουλευτισμού.

(3) Το εθνικό ζήτημα της Κύπρου, που για μια ακόμη φορά αναδείχθηκε σε αποφασιστικό παράγοντα ρυθμιστή της ελληνικής πολιτικής. Όσο κι αν οι διάφοροι χειρισμοί του στο παρελθόν απέκοψαν τους Έλληνες, αλλά και το λαϊκό κίνημα, από το να αντιμετωπίζουν το ζήτημα αυτό ως εθνικό, μετατράπηκε σε μια νύχτα στο υπ' αριθ. ένα εθνικό ζήτημα. Και όχι μόνο αυτό. Εγκαινίασε μια περίοδο αμφισβήτησης του ελληνικού εθνικού χώρου με την τουρκική απόπειρα να βάλει τις βάσεις για την αναθεώρηση όλων των συνθηκών που αφορούσαν στη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, αλλά και την ισορροπία στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων, που η αναθεώρησή τους συνεπαγόταν. Τέλος, υπήρξε η χαριστική βολή στη δικτατορία, γιατί η όξυνση του ζητήματος αυτού με την τουρκική εισβολή επιτάχυνε τις πολιτικές εξελίξεις ενόψει ενός επερχόμενου πολέμου.

(4) Η εκδήλωση των πρώτων συμπτωμάτων της οικονομικής κρίσης. Η δικτατορία, ευνοημένη από τη σταθεροποίηση της δεκαετίας του '60, πέρα από το ότι στάθηκε ανίκανη να επεξεργαστεί ένα πρόγραμμα άμεσης αντιμετώπισης της επερχόμενης παγκόσμιας οικονομικής ύφεσης, ήταν, όπως ήδη παρατηρήσαμε, από τη φύση και το ρόλο της, ανήμπορη να τροποποιήσει το μοντέλο συσσώρευσης.

(5) Η αδυναμία της παραδοσιακής αριστερας να διατυπώσει από μόνη της μια διέξοδο πολιτική πρόταση, που έγινε ακόμη μεγαλύτερη μπροστα στην απροθυμία μεγάλου μέρους των δυνάμεων του αντιδικτατορικού κινήματος ν' αποδεχτεί τη λογική ενός ανιστορικού ρεφορμισμού, που ένας του στόχος ήταν να οδηγήσει κατευθείαν στην νομιμοποίηση· και πέρα απ' αυτό, φάνηκε επίσης απρόθυμο να εγκλωβιστεί ανάμεσα στην ημιτελή ανανέωση και το δογματισμό.

Τα παραπάνω στοιχεία εγκαινιάζαν ουσιαστικά την κρίση αυτού που ονομάστηκε καθεστώς της αμερικανοκρατίας. Πάνω στην κρίση αυτή, οι αναβαπτισμένες δυνάμεις του αστισμού κατόρθωσαν να οικοδομήσουν τις συμμαχίες τους και να επανατοποθετήσουν τις σχέσεις εκπροσώπησης, για να διαπραγματευθούν εκ νέου με τον αποχρόνια προστάτη τους. Ήταν η καλύτερη ίσως περίοδος, γιατί είχαν εκλείψει, από τη μια οι λόγοι για την επιβολή του καθεστώτος αυτού, και, από την άλλη, ο αμερικάνικος ιμπεριαλισμός εξοφλούσε το χρέος της επανασταθεροποίησής του.

Ενσωμάτωση και εκσυγχρονισμός

Το Πολυτεχνείο δεν ήταν μονάχα αυτό που συμβατικά γίνεται σήμερα αποδεκτό: η αντιπαράθεσή του με τη δικτατορία. Ήταν και η σπερματική απόπειρα ενός ανερχόμενου μαζικού κινήματος, εκφρασμένου στην ιδιαιτερότητα του φοιτητικού χώρου και της πρωτοπορίας που ανέδειξε, να αυτοπροσδιοριστεί και να ορίσει τους στόχους του. Η ρήξη που προκάλεσε, τόσο από άποψη μεθόδου, όσο και στη στόχευση, έβαλε στη διαδικασία της εγρήγορσης ανόμιες ταξικά συνειδήσεις, όπου υπήρχαν και μπορούσαν να εκφραστούν, στις οποίες οι πολιτικοί και κομματικοί επικαθρισμοί, μέσα από την κρίση των σχέσεων εκπροσώπησης, έτειναν να εκλείψουν. Πρόκειται ίσως για την κορυφαία συμβολή του Πολυτεχνείου, γιατί αναίρεσε στην πράξη το οργανωτικίστικο πολιτικό πρότυπο παρέμβασης, για να αναδείξει τη λογική του μαζικού, πολύμορφου και αυτοδιαχειριζόμενου κινήματος βάσης.

Η ρήξη όμως αυτή παρέμεινε ημιτέλης, δεν μπόρεσε δηλ. να γίνει πολιτική στο επίπεδο που απαιτούσε η μεταπολιτευτική συγκυρία. Δεν μπόρεσε μ' άλλα λόγια να διαμορφώσει τους όρους της πολιτικής προβληματικής, από τους οποίους θα μπορούσε να προκύψει ο προσδιορισμός των προτεραιοτήτων, των συμμαχιών, των όρων παρέμβασης, με δυο λόγια ο προσδιορισμός της τακτικής.

Έτσι, το αντιδικτατορικό μαζικό κίνημα προσέκρουσε στις κατ' αρχήν ενιαίες απόπειρες των μεταπολιτευτικών πολιτικών δυνάμεων να τροποποιήσουν τό πρότυπο των πολιτικών σχέσεων, οι οποίες στάθηκαν συνάμα ικανές να το αποκλείσουν ως ενιαίο πολιτικό χώρο. Ο αποκλεισμός αυτός ενίσχυσε τις ήδη υπάρχουσες στους κόλπους του αποκλίνουσες κατευθύνσεις, με αποτέλεσμα το αντιδικτατορικό μαζικό κίνημα να χάσει την πρωτοβουλία και να διαφοροποιηθεί σε τρεις βασικές κατηγορίες:

(1) Ένα μέρος του, όπως οι δυνάμεις που συσπειρώθηκαν γύρω από τη Δημοκρατική Άμυνα, δεν κατόρθωσε να εκτιμήσει σωστά τους όρους διαμόρφωσης του συσχετισμού των δυνάμεων, κι έτσι προσέκρουσε στη λογική των ήδη έτοιμων πολιτικών και κομματικών μορφωμάτων, με αποτέλεσμα να υποστεί το κόστος της ρήξης του με το ΠΑΣΟΚ.

(2) Ένα μέρος του ενσωματώθηκε στη λογική της παραδοσιακής αριστεράς και εγκλωβίστηκε στον εφησυχασμό των θριαμβολογιών της νομιμοποίησης, για να μετατραπεί σύντομα σε αγωγό διοχέτευσης της πολιτικής των τμημάτων της αριστεράς, με τα οποία προσδέθηκε, στους χώρους που δρούσε, και ιδιαίτερα στο φοιτητικό.

(3) Ένα άλλο, τέλος, μέρος του, που στη συνέχεια γνώρισε τον πιο αδυσώπητο κατακερματισμό, εγκλωβίστηκε στη βυζαντινολογία των εξωιστορικών του διλημάτων, προσαρμόζοντας την πραγματικότητα στην αντίληψή του που διαμόρφωσε για τον κόσμο. Το τμήμα αυτό, ενώ με την παρέμβασή του είχε συμβάλει πρωτογενώς στην υπόθεση του Πολυτεχνείου, στη συνέχεια, με τον αναχρονιστικό ιδεολογικισμό του,

υποβιβάστηκε απο άποψη πολιτικής προβληματικής.

Το συνολικό αποτέλεσμα ήταν, η πολιτική πρωτοβουλία να περάσει στα χέρια των μεταπολιτευτικών πολιτικών δυνάμεων, οι οποίες είχαν αποδεχτεί και συμμετάσχει στις διαδικασίες μεταλλαγής του πρότυπου των πολιτικών σχέσεων. Κι αυτές οι δυνάμεις, που κάλυπταν ένα ευρύ κοινωνικό και πολιτικό φάσμα, προώθησαν μέσα απο την αποκαταστημένη πια κοινοβουλευτική νομιμότητα, την ενσωμάτωση του Πολυτεχνείου στη νέα πολιτική λογική.

Η ενσωμάτωση όμως του Πολυτεχνείου σ' αυτή τη λογική, η σταδιακή δηλ. υποβάθμιση του ανατρεπτικού καταλυτικού χαρακτήρα του, όριζε αναπόφευκτα τη μεταπολίτευση ως ημιτελές καθαρτήριο του παρελθόντος. Ταυτόχρονα, σήμαινε και μια αποφασιστική μετατόπιση των όρων διεξαγωγής της πολιτικής πάλης των αντίπαλων μεταπολιτευτικών πολιτικών δυνάμεων, που έτεινε πια να μην επικαθορίζεται απο τον ψυχροπολεμικό αντικομμουνισμό των δεκαετιών του '50 και '60, ή τουλάχιστον επικαθοριζόταν περιθωριακά, μέσα απο τις διαδικασίες αλλοίωσης του μετεμφυλιακού κράτους. Η συνολική καταδίκη της δικτατορίας, η νομιμοποίηση του ΚΚΕ και η διαφανιόμενη υπο όρους αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, αποτελούσαν τους όρους αποδέσμευσης απο τη λογική του μετεμφυλιακού κράτους.

Όσο, που πραγματικό τόνο της αποδέσμευσης αυτής τον έδινε η ασάφεια της εξαγγελίας της πολιτικής του αστικού εκσυγχρονισμού. Ασάφεια που προσδιοριζόταν τόσο απο το πρόβλημα της ανατροπής των ταξικών συμμαχιών, που περιέκλεινε ένας έστω και μερικός εκσυγχρονισμός, όσο και απο την απροθυμία μέρους των πολιτικών δυνάμεων της Δεξιάς, η οποία ανέλαβε και το έργο της πολιτικής αυτής. Αυτές διέβλεπαν ότι η επικράτηση της πολιτικής του αστικού εκσυγχρονισμού θα έδινε τη χαριστική βολή, όχι μόνο στο πλαίσιο των μεταπολεμικών ταξικών συμμαχιών, αλλά και στην ίδια τους την ύπαρξη, αφού θα κινούσε τις διαδικασίες για την αλλαγή του πολιτικού τους προσώπου.

Πρόκειται, νομίζουμε για μια απο τις κύριες αιτίες που συντέλεσαν στο να εμφανιστεί σύντομα η κρίση της πολιτικής του αστικού εκσυγχρονισμού. Η ΝΔ, μπροστα στην ανάγκη να την επιβάλει, αποπειράθηκε να επιλύσει την κρίση, ρίχνοντας όλο το κόστος στις πλάτες των εκμεταλλευομένων στρωμάτων (και όχι μόνον αυτών) της ελληνικής κοινωνίας με το μόνο τρόπο που της ήταν δυνατό: με την υιοθέτηση μιας εσωτερικής πολιτικής αυταρχισμού. Επιβεβαίωσε με τον τρόπο αυτο το γεγονός ότι η πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού, εφόσον περικλείνει μια σειρά απο ανατροπές στο επίπεδο των ταξικών συμμαχιών, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την επιβολή του αυταρχισμού. Αυταρχισμού όμως, που έχει τη δυνατότητα να μοιάζει με τα δυο πρόσωπα του Ιανου, την καταστολή αλλά και την ενσωμάτωση, τη βία αλλά και τη διεύρυνση του πλαισίου συναίνεσης.

Το φαινόμενο ΠΑΣΟΚ

Οι εκλογές του 1977 αποτέλεσαν για το ΠΑΣΟΚ το αφετηριακό σημείο της μεταλλαγής του. Δεν είναι του παρόντος ν' ασχοληθεί κανείς με τις φάσεις της μεταλλαγής αυτής, ούτε να τις χαρακτηρίσει. Η μεταλλαγή έγινε για να μπορέσει το ΠΑΣΟΚ να επικαλεστεί την «υλοποίηση της Αλλαγής», ν' αναλάβει δηλ. την κυβερνητική εξουσία. Το κόμμα αυτο, μέσα απο την περιπέτεια τροποποίησης των θέσεων του, στόχευε στη διεύρυνση της απήχησής του και επιβεβαίωσε τον κλασικό κανόνα της πολιτικής, να

επιλύει κανείς τα άμεσα προβλήματα με τις τακτικές του συμμαχίες, μεταθέτοντας τα μεσοπρόθεσμα στο μέλλον. Η εκλογική νίκη της 18/10 φάνηκε να εκπλήσσει τους πάντες για την αυτοδυναμία της: τόσο εκείνους που θέλησαν να το υποστηρίξουν κριτικά όσο και εκείνους που το εχθρεύονταν ιδεολογικά και μόνο.

Η έκπληξη αυτή, σε συνδυασμο με τις διάφορες επιχειρηματολογίες που αναπτύχθηκαν προεκλογικά, φανερώνει ότι το φαινόμενο ΠΑΣΟΚ, όχι μόνο δεν μελετήθηκε ικανοποιητικά, αλλά ούτε και προσεγγίστηκε με πολιτικούς όρους. Έτσι, το κόμμα των «μαθητευόμενων μάγων» της προεκλογικής συγκυρίας, αναδείχτηκε μετα την εκλογική του νίκη στον ίδιο το μάγο. Η μαθητεία του έγινε μέσα στις πολιτικές συνθήκες του τόπου μας και μόνο έτσι θα μπορούσε να εξασφαλιστεί η εκλογική του νίκη. Το διδάγμα της μαθητείας αυτής δεν ήταν άλλο από το φορτισμένο λαϊκιστικά σύνθημα των «μη προνομιούχων ελλήνων».

Όσο κι αν ηχούσε περίεργα η συνθηματολογία του, όσο κι αν το προεκλογικό μπαλκόνι επέβαλε τη λογική του, παρουσιάζοντας την κενότητα με τα χαρακτηριστικά του διαλόγου, όσο κι αν οι οπαδοί του λειτουργούσαν ως θαυμαστές (το αναγκαίο δημαγωγικό κόστος), δεν μπορεί να μειωθεί καθόλου η σημασία μιας εκλογικής νίκης που έγινε αυτοδύναμη. Μειώνεται όμως η αξιοπιστία των δυνάμεων εκείνων που επικαλέστηκαν την ανανέωση ή τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της νέας αριστερας, αφού αυτές δεν κατόρθωσαν να προχωρήσουν σε μια έγκυρη πολιτική εκτίμηση.

Η στάση των δυνάμεων αυτών απέναντι στο φαινόμενο ΠΑΣΟΚ ήταν ιδιότυπη· γιατί, ενώ από τη μια μεριά ήταν απαλλαγμένες από το προπατορικό αμάρτημα της καταγωγής τους (είτε προέρχονταν από την παραδοσιακή αριστερά είτε από το συνεπές μ-λ άλμα προς τα πίσω), από την άλλη, στάθηκαν αναποφάσιστες και κατακερματισμένες μπροστά στην παλίρροια της μεταπολιτευτικής συγκυρίας. Ενώ από τη μια μεριά παρουσιάζονταν αποεγκλωβισμένες από τη λογική της πολιτικής τους καταγωγής, από την άλλη, οδηγήθηκαν σ' έναν ιδιότυπο εγκλωβισμό, που οριζόταν προπαντός από την αδυναμία τους να προχωρήσουν στον πολιτικό τους αυτοπροσδιορισμό. Έτσι, ενώ ο χώρος αυτός στο σύνολό του αδυνατούσε, «ο λαός ήθελε και το ΠΑΣΟΚ μπορούσε».

Πέρα από την αδυναμία αυτοπροσδιορισμού, οι διαθέσεις του χώρου αυτού απέναντι στο φαινόμενο ΠΑΣΟΚ καθορίστηκαν τόσο από το δίλημμα αν το ΠΑΣΟΚ ήταν ή όχι κόμμα της αριστερας, όσο και από την ενοχή που συνεπάγεται η ενδεχόμενη υποστήριξη σ' ένα κόμμα που παρέμενε ασαφής η αριστερή του ταυτότητα. Οι διαθέσεις αυτές απομάκρυναν ακόμη περισσότερο το χώρο από τη δυνατότητα να διαμορφώσει τα κριτήριά του, γιατί, το πρόβλημα δεν ήταν τελικά η τυπολογική κατάταξη του ΠΑΣΟΚ σε κάποια κατηγορία προς τ' αριστερά, αλλά οι όροι που το οδήγησαν στη διεκδίκηση της κυβερνητικής εξουσίας και στην προσέλκυση των ευρύτερων λαϊκών δυνάμεων, οπαδών και ψηφοφόρων. Το πρόβλημα με δυο λόγια, δεν ήταν η ταυτότητα του διαχειριστή της εξουσίας, αλλά η ικανότητά του να τη διαχειριστεί. Και στο σημείο αυτό βρίσκεται το στοιχείο που επιβάλλει η πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού. Αν τελικά δεν βρεθεί διέξοδος στην κρίση της πολιτικής αυτής, τότε το στοιχείο θα χαθεί, και όχι μόνο για το ΠΑΣΟΚ.

Ριζοσπαστικός μεταρρυθμισμός

Το ΠΑΣΟΚ ως πολιτικός χώρος είναι το πεδίο όπου βρίσκεται έκφραση ένα μέρος από

τις κοινωνικές συγκρούσεις, αφού στις γραμμές του δεν περικλείνει μόνο ποικίλες πολιτικές τάσεις αλλά και εκφράζει ανόμοιες κοινωνικές δυνάμεις. Ως πολιτικό κόμμα, συγκεντρώνει μια σειρά από ιδιότητες, όπως του αρχηγισμού, του λαϊκισμού και της σοσιαλιστικής φρασεολογίας.

Ο Π. Κανελλόπουλος, απαντώντας καθησυχαστικά στις προγραμματικές δηλώσεις του νέου πρωθυπουργού, όριξε το ΠΑΣΟΚ ως κόμμα σοσιαλδημοκρατικό, που δεν επιδιώκει την αλλαγή της δομής, αλλά τις μεταρρυθμίσεις στους κόλπους της δομής. Αποδείχθηκε ότι ο καθησυχαστικός αυτός προσδιορισμός, πέρα από τα στοιχεία υποστήριξης που περιέκλεινε, άφηνε την κάθε πλευρά ικανοποιημένη.

Πέρα από τις ορισμολογικές προθέσεις του Π. Κανελλόπουλου, και τόσων άλλων, εκείνο που αποκτά σημασία είναι πως, ακόμη και η απόπειρα ενός πολλαπλά καθοριζόμενου κόμματος (πολιτικά και ιδεολογικά) ν' αναδειχθεί στο επίπεδο που συνεπάγεται ο παραπάνω ορισμός, αποτελεί μια αποφασιστική τομή στο πρότυπο των πολιτικών σχέσεων του τόπου μας. Αποφασιστική, γιατί αλλοιώνει τις μέχρι σήμερα αποδεκτές εκλογικές συμμαχίες τόσο προς την παραδοσιακή Δεξιά όσο και προς την παραδοσιακή Αριστερά. Προς την Δεξιά, γιατί θέτει τις βάσεις αμφισβήτησης, με πιο ουσιαστικούς όρους από τη δεκαετία του '60, της κυβερνητικής της εξουσίας, ανοίγοντας συνάμα το δρόμο στις δυνάμεις της εκείνης που ευνοούν την πλήρη αποδοχή των κανόνων του αποκαστημένου πια κοινοβουλευτικού παιχνιδιού· προς την Αριστερά, γιατί σταθεροποιείται μια πολιτική δύναμη, ανεβασμένη κιάλας στο επίπεδο της εξουσίας, που αποσπα απ' αυτήν το προνόμιό της να επικαλείται, μόνον αυτή, το σοσιαλισμό, όσο ασαφής κι αν είναι.

Μέσα στο αμέσως μεταδικτατορικό πλαίσιο, εκείνο που αντικειμενικά ενοποιούσε την παραδοσιακή Δεξιά και την παραδοσιακή Αριστερά ήταν η απροθυμία τους ν' αποδεχτούν το νέο πρότυπο διεξαγωγής της πολιτικής, για διαφορετικούς λόγους η κάθε μια, και κυρίως, γιατί τόσο η μια όσο και η άλλη, ήταν σχεδόν αδύνατο να λειτουργήσουν πολιτικά έξω από τα πλαίσια του μετεμφυλιακού κράτους. Η απροθυμία αυτή, των δύο βασικών πολιτικών δυνάμεων, στο μέτρο που θα έπαιρνε πολιτικό χαρακτήρα για να οδηγήσει το ΠΑΣΟΚ στην απομόνωση των επιλογών του, θα κατέληγε σε μια νέα έκδοχή του διμετωπισμού, που θα το εγκλώβιζε στην αδυναμία να πετύχει τις πολιτικές συμμαχίες που πέτυχε και να μη μπόρέσει να διευρύνει το πλαίσιο συναίνεσης που απέσπασε.

Τέλικά όμως, τόσο η Δεξιά όσο και η Αριστερά δεν παρουσιάστηκαν ενοποιημένες για να δώσουν στην απροθυμία τους πολιτικό χαρακτήρα. Γιατί, ένα μέρος της Δεξιάς, αυτό που συμβατικά αποκαλείται «φωτισμένο», με το να έχει αποδεχτεί την αλλαγή των κανόνων του παιχνιδιού, επέβαλε τη λογική της ανασυγκρότησης του ευρύτερου πολιτικού χώρου του. Και επειδή, το ΚΚΕ, μετά από τον «ηρωισμό» του 17%, οχυρώθηκε σε κοινοβουλευτικό επίπεδο στη «λευκή» πολιτική του.

Την προεκλογική περίοδο, τα δύο κεντρικά στοιχεία της φυσιογνωμίας του ΠΑΣΟΚ, ο αρχηγισμός και ο λαϊκισμός, φτάσαν στην κορύφωσή τους. Τα στοιχεία αυτά έχουν τη ρίζα τους στην αντικειμενική αποδοχή από το ΠΑΣΟΚ των όρων άσκησης της πολιτικής στη νεοελληνική κοινωνία και αποτελούν το διαβατήριό του για την κυβερνητική εξουσία. Η μεταβατική περίοδος που εγκαινιάστηκε το '74, έθετε για κάθε κόμμα που αποσκοπούσε στην εξουσία, την εκπλήρωση των όρων αυτών. Στο ΠΑΣΟΚ μένει ν' αποδείξει στην πράξη κατά πόσο θα χρησιμοποιήσει τα δύο αυτά στοι-

χεία ως μοχλο τροποποίησης του πρότυπου των πολιτικών σχέσεων στο σύνολό του. Ο φόρος τιμής στον αρχηγισμό και η επίκληση του λαϊκισμού, στο βαθμό που εντάσσονται στην παραπάνω λογική της μεταβολής των πολιτικών σχέσεων, αποτελούν το πολιτικό κόστος που πρέπει να πληρώσει το ΠΑΣΟΚ για να μεταρρυθμίσει και να μεταρρυθμιστεί.

Η παραπάνω εκτίμηση πρέπει να συνδυαστεί με τις προγραμματικές δηλώσεις και προθέσεις, καθώς και με την πρακτική που επιβάλλουν. Μολονότι οι προθέσεις αυτές δεν φαίνεται να διασφαλίζουν τίποτα, οι ενδείξεις που υπάρχουν υποδηλώνουν μια συνεπή πολιτική πράξη στη λογική του ΠΑΣΟΚ, κι αυτές είναι:

- (1) η κατάργηση του σταυρου προτίμησης
- (2) η επιβολή της αναλογικής
- (3) η διεύρυνση της καθολικής ψηφοφορίας με την ψήφο στα 18.

Τα τρία αυτά στοιχεία, μαζί με την αναγνώριση της εθνικής αντίστασης και την ανύψωση του θεσμου των κομμάτων απο το Σύνταγμα του '75 σε συστατικό στοιχείο λειτουργίας του πολιτεύματος, αποτελούν τους μοχλους αναδιάρθρωσης των πολιτικών σχέσεων· καλύτερα, τους μοχλους αποκατάστασης των σχέσεων εκπροσώπησης στη βάση της αποδοτικής λειτουργίας του κοινοβουλευτισμου.

Το πρώτο στοιχείο, η κατάργηση του σταυρου προτίμησης, στρέφεται εναντίον των σχέσεων πελατείας, που για δεκαετίες συντηρούσε τις κομματικές δομες, αλλά και τη ρουσφετολογική συνείδηση των ψηφοφόρων. Οι σχέσεις πελατείας, όπως διαμορφώθηκαν στην Ελλάδα, τυπολογικά μπορεί να χαρακτηρίζονται ως «φεουδαλικές», αλλά απο άποψη ουσίας ανταποκρίνονταν πέρα για πέρα στο επίπεδο που διεξαγόταν η πολιτική και αποτελούσαν τους μηχανισμους εκτόνωσης της κοινωνικής δυσαρέσκειας και κριτικής, μέσα απο μια διαδικασία υπόγειων παροχων. Η κατάργηση των σχέσεων πελατείας ευνοει την ύπαρξη κομμάτων με συνοχη. Ευνοει συνάμα την επικράτηση του μηχανισμού και ενισχύει την έννοια της αυθεντίας στο κόμμα, απο την άποψη ότι εκείνο που θα καθορίζει την επιλογή των υποψηφίων βουλευτων θα είναι ο κομματικός μηχανισμος και τα όργανά του, και όχι η συγκυριακή προτίμηση των επιμέρους ψηφοφόρων, που έδινε την προτεραιότητα στη ρουσφετολατρεία και επομένως στην αλλοίωση της συνέχειας και συνοχης του κόμματος και των οργάνων του.

Το δεύτερο στοιχείο, η αναλογική, στο μέτρο που καθιερώνεται, ανοίγει μια πολιτική προοπτική ένταξης όλων των κομματικών σχημάτων στο πλέγμα των πολιτικών σχέσεων της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης, τα κάνει εταίρους στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας, μέσα απο τους διάφορους ρόλους που εξασφαλίζει η κοινοβουλευτική διαδικασία. Οι επικριτες της αναλογικής επικαλούνται, υποτονισμένα είναι αλήθεια, το ενδεχόμενο ακυβερνησίας, αφού είναι πιθανο να μην αναδεικνύεται αυτοδύναμη κυβέρνηση πλειοψηφίας. Όμως, η ανάδειξη των μικρότερων κομμάτων στο ίδιο επίπεδο ευθύνης με τα κυβερνώντα, αφού μπορεί να παρουσιαστούν ως ρυθμιστες, αποτελεί ίσως την καλύτερη εγγύηση για την αποδοτική λειτουργία του πλαισίου που επέβαλε το Σύνταγμα του '75, αλλά προπαντος για την αποκατάσταση των σχέσεων εκπροσώπησης.

Τέλος, το τρίτο στοιχείο έρχεται ως συμπλήρωμα του δεύτερου. Αν η αναλογική σημαίνει τη συμμετοχη περισσότερων στην πολιτική ευθύνη-δέσμευση, η ψήφος στα 18 διευρύνει ακόμη περισσότερο το πλαίσιο απο το οποίο θ' αποσπάται η πολιτική συναίνεση.

Ωστόσο, η αποκατάσταση των σχέσεων εκπροσώπησης και η ένταξη των κομμάτων στο μηχανισμό που πρόνόησε το Σύνταγμα του '75, σημαίνει ουσιαστικά τη σταδιακή αποδέσμευσή τους από τον κρατικό μηχανισμό και όχι την εναλλακτική άλωση του απ' αυτά, γιατί τότε το ήδη υπάρχον πρότυπο πολιτικών σχέσεων δεν μεταβάλλεται, αλλά οδηγείται στην έπαρκη δυσμορφία του. Τα παραπάνω εγκαινιάζουν, μ' άλλα λόγια, την αυτοδύναμη πολιτική ύπαρξη του κρατικού μηχανισμού, που βρίσκει το περιεχόμενό της στην αποκατάσταση της συνέχειάς του, με τέτοιο τρόπο, ώστε οι κομματικές εναλλαγές να μην επιδρούν ανασχετικά στην ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος με τη μορφή της δικτατορίας, ούτε και να θέτουν σε αμφισβήτηση το κοινωνικό καθεστώς με τη μορφή της κοινωνικής επανάστασης. Η πολιτική ταυτότητα της Δεξιάς, όσο κι αν η ίδια παρουσιάστηκε αναμορφωμένη, υπονοούσε πως η κομματική λογική υπερισχύει της κρατικής λογικής, ή πως ήταν ταυτόσημες. *Απο την άποψη αυτή, μέσα στο πλαίσιο που διαμορφώθηκε από το '74 και μετά, για να γίνει αποδεκτό από όλους τους κομματικούς σχηματισμούς, το σύνθημα «κάτω το κράτος της Δεξιάς» ήταν έγκυρο μόνο στο μέτρο που υπονοούσε «πάνω στο κράτος», με την έννοια ότι θα αυτονομούνταν, στην κύρια πλευρά, από τον κομματικό επικαθορισμό.* Ήδη, η αντικατάσταση του πολιτικού προσωπικού στην οριζόντια οργάνωση της κορυφής του κρατικού μηχανισμού, πέρα από το ότι αποτελεί ένα ριζοσπαστικό γεγονός για την ίδια τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού, θα γίνει και το δοκιμαστήριο όπου θα κριθεί το ΠΑΣΟΚ και θα προσδιοριστεί η ταυτότητά του. Το κόμμα αυτό, από την περίοδο που έγινε αξιωματική αντιπολίτευση, και σήμερα ακόμη περισσότερο ως κυβέρνηση, αποδέχθηκε το πλαίσιο του '75, με στόχο να του προσδώσει ριζοσπαστικό περιεχόμενο. Πρόκειται για ένα ριζοσπαστικό μεταρρυθμιστικό, που δεν παρουσιάστηκε βέβαια στην καθαρή του μορφή, αλλά επικαθορίστηκε από τον λαϊκισμό του κόμματος, και προπαντός από τα πραγματικά προβλήματα που οφείλει να επιλύσει. Ο λαϊκισμός αυτός έχει την ιδιοτυπία να βρίσκει απήχηση και κατευθύνσεις αντιφατικές μεταξύ τους. Από τη μια, καλύπτει έναν ευρύ μεσοστρωματικό χώρο, που ευαισθητοποιείται στην επίκληση του λαού, αναπτύσσοντας έναν ιδιόμορφο (αρνητικό) κρατισμό· και από την άλλη, καλύπτει σε πολιτικό επίπεδο, μια σειρά από αριστερές δυνάμεις, που όχι μόνο βρήκαν στέγη κάτω από την πολύχρωμη ιδεολογική ομπρέλα του ΠΑΣΟΚ, αλλά και επέδρασαν με τη σειρά τους στην ποικιλία των χρωμάτων, μεταφέροντας τις ιδεολογικές εμπειρίες του χώρου τους, που επίσης τις χαρακτήριζε η θητεία τους στο λαϊκισμό. Ο λαϊκισμός του ΠΑΣΟΚ συνυπάρχει με το ριζοσπαστισμό του σε μια αντιφατική ενότητα. Όσο ο ριζοσπαστισμός του θα ενισχύεται από τις λύσεις που θα δίνει το ΠΑΣΟΚ στα οξυμένα προβλήματα, ο λαϊκισμός του ενδέχεται να χαρακτηριστεί από τάσεις υποτονισμού. Εκεί όμως που θα κριθεί αποφασιστικά η πλευρά αυτή της φυσιογνωμίας του ΠΑΣΟΚ, θα είναι στον τρόπο που θα θελήσει ν' αποσπάσει την κοινωνική συναίνεση.

Εξουσία και εξωτερική πολιτική

Αν ο ριζοσπαστικός μεταρρυθμισμός πρόκειται να κριθεί ως εναλλακτική λύση στο αδιέξοδο της πολιτικής του αστικού εκσυγχρονισμού, η εξωτερική πολιτική θα προσδιορίσει σε μεγάλο βαθμό τόσο το περιεχόμενό του, όσο και τα χρονικά όρια της επιβολής του. Μολονότι το πεδίο της εσωτερικής και της εξωτερικής πολιτικής είναι γενικά εξαρτημένα μεταξύ τους, στην Ελλάδα, ιδιαίτερα από το '74 και ύστερα, η

εξάρτηση αυτή έπαιρνε κáριο χαρακτήρα.

Η πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού θ' αποκτούσε περιεχόμενο μόνο στο βαθμό που θα περιέκλεινε την μερική αποδέσμευση από τις ΗΠΑ, την επανατοποθέτηση των σχέσεων με τις ΗΠΑ, και επομένως την αλλοίωση του καθεστώτος της αμερικανοκρατίας. Μια τέτοια όμως πολιτική ήταν από τη φύση της υποχρεωμένη ν' αντιμετωπίσει συνολικά το πρόβλημα της διεθνούς θέσης της καπιταλιστικής Ελλάδας, που θα οδηγούσε στην επαναδιαπραγμάτευση της θέσης της στον παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας.

Η ανάγκη αποδέσμευσης από τη μονοσήμαντη εξάρτηση από τις ΗΠΑ είχε ήδη γίνει φανερή από την περίοδο της στρατιωτικής δικτατορίας, όπως έδειξε η αραβοϊσραηλινή σύρραξη του 1973. Αποδέσμευση όμως χωρίς αλλοίωση του καθεστώτος της αμερικανοκρατίας ήταν αδύνατη. Οι αντιφάσεις της δικτατορικής πολιτικής σε σχέση με τις εξαρτημένες μεταβλητές του παραπάνω προβλήματος είχαν διπλή επίπτωση: αδυναμία αντιμετώπισης των διαρθρωτικών προβλημάτων του ελληνικού καπιταλισμού και παρακαταθήκη οξυμένων εθνικών προβλημάτων, με κορύφωση στην εθνική τραγωδία της Κύπρου. Η συνολική χρεωκοπία της στρατιωτικής δικτατορίας απέδειξε, σε τελευταία ανάλυση, όλα τα παραπάνω, ότι δηλ. η αποδέσμευση από το καθεστώς της αμερικανοκρατίας και ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων της χώρας με τις ΗΠΑ, αποτελούν αναγκαίους όρους για την επίλυση των διαρθρωτικών προβλημάτων του ελληνικού καπιταλισμού, για τη διεύρυνση του πλαισίου της κοινωνικής συναίνεσης και την επαναδιαπραγμάτευση της διεθνούς θέσης της Ελλάδας.

Με τη μεταπολίτευση γινόταν σαφές στις αστικές εκσυγχρονιστικές δυνάμεις, και όχι μόνο σ' αυτές, πως όφειλαν ν' αναλάβουν την ευθύνη για την αποδιοργάνωση του καθεστώτος της αμερικανοκρατίας, και μέσα από την αποδιοργάνωση αυτή, να διαμορφώσουν το νέο πλαίσιο ταξικών ισορροπιών στο εσωτερικό και τις νέες σχέσεις στο εξωτερικό. Η Ν.Δ., όλη τη περίοδο της διακυβέρνησής της, υπήρξε το πεδίο συγκρούσεων ανάμεσα στις εκσυγχρονιστικές δυνάμεις και τις δυνάμεις που εκφράζαν την εξάρτηση από το παραπάνω καθεστώς. Το αποτέλεσμα των συγκρούσεων αυτών ήταν η πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού να φτάσει στην κρίση της, για να την κληρονομήσει το ΠΑΣΟΚ στο σύνολό της ως κυβέρνηση.

Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής, η πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού, ως ρήξη με το καθεστώς της αμερικανοκρατίας, περιστράφηκε γύρω από τους τρεις παρακάτω άξονες:

(1) Αποδέσμευση από τη μονοδιάστατη εξωτερική πολιτική του ατλαντισμού και ένταξη των ελληνοαμερικανικών σχέσεων σ' ένα διμερές πλαίσιο, σ' ένα πλαίσιο που θα έπρεπε να διέπεται «από πνεύμα ώριμης συνεργασίας και όχι ιεραρχίας» και να στηρίζεται «στην αρχή του αμοιβαίου συμφέροντος».¹

(2) Ένταξη στην ΕΟΚ με στόχο την «εξασφάλιση της συνέχειας στη διεθνή θέση της Ελλάδας, σε μια φάση επισφαλών ανακατατάξεων στο διεθνή ορίζοντα»,² και συστηματοποίηση των σχέσεων με τις αραβικές χώρες.

(3) Ριζική αντιμετώπιση του πλέγματος της ελληνοτουρκικής διαμάχης, ώστε να πάψει κατά το δυνατό ν' ανακόπτεται τις διαδικασίες ανέλιξης του ελληνικού καπιταλισμού. Ριζική, στο μέτρο που δεν θα οδηγούσε σε ενδεχόμενη πολεμική αναμέτρηση.

Η ελληνική εξωτερική πολιτική του αστικού εκσυγχρονισμού διαμορφώνεται σε μια περίοδο όπου από τη μια η οικονομική κρίση πλήττει τον παγκόσμιο καπιταλισμό,

και απο την άλλη η εμπλοκη του ζητήματος της ελληνοτουρκικής διαμάχης ανοίγει μια δυσσώβη προοπτική, της αμφισβήτησης της ίδιας της εθνικής υπόστασης της χώρας. Εκείνο που ενώνει τις δύο αυτές πλευρές είναι το γεγονός ότι αφορούν το σύνολο των ελληνικών κοινωνικών τάξεων· η πρώτη πλευρά, γιατί η κρίση ευνοεί την επαναδιαπραγμάτευση της θέσης της Ελλάδας στον παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας, και ξαναφέρει στην επιφάνεια το όραμα ότι για τον καθένα υπάρχει μια θέση στον ήλιο του καπιταλισμού· όσο για τη δεύτερη, είναι νομίζουμε αυτονόητη. Εκείνο ωστόσο, που χρειάζεται να επισημανθεί, είναι πως η δεύτερη πλευρά υπονομεύει την επαναδιαπραγμάτευση, και αποτελεί, για την ώρα τουλάχιστον, το κυριότερο εξωτερικό εμπόδιο στην άσκηση της πολιτικής του εκσυγχρονισμού· και όχι μόνο αυτό, αλλά επιτείνει τις αντιφάσεις της, που με τη σειρά τους αντανακλώνται στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής.³

Μέσα σ' αυτό το δυσμενές πλαίσιο, η κρίση του αστικού εκσυγχρονισμού καθορίστηκε συνοπτικά από τις ακόλουθες διαδικασίες:

- επίσπευση των διαδικασιών ένταξης στην ΕΟΚ
- πρώτη συστηματική απόπειρα μερικής αποδέσμευσης από τον ατλαντισμό
- διάφορες απόπειρες επίλυσης των εθνικών ζητημάτων.

Οι δύο πρώτες διαδικασίες υπήρξαν ενιαίες. Η επίσπευση της ένταξης στην ΕΟΚ ήταν η πρώτη πράξη για την επαναδιαπραγμάτευση της χώρας στον παγκόσμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας, στην περίφημη παγκόσμια οικονομική δομή του αντιπολιτευόμενου ΠΑΣΟΚ, και συνάμα, η πρώτη απόπειρα για την *de facto* μερική αποδέσμευση από τον ασφυκτικό κλοιό του ατλαντισμού.

Ο ελληνικός αστισμός, επιλύοντας το πρώτο στρατηγικό ζήτημα σε διεθνές επίπεδο (εκ των ενόντων), άφησε μετέωρο, παραπέμποντάς το στο μέλλον, το μείζον στρατηγικό εσωτερικό ζήτημα, της αναμόρφωσης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δομών της χώρας, ώστε ν' ανταποκριθούν στην πορεία τους, στις απαιτήσεις που συνεπαγόταν η βελτιωμένη θέση της στον παγκόσμιο καταμερισμό.

Το ΠΑΣΟΚ, αναλαμβάνοντας την εξουσία, ανέλαβε και την κρίση. Οι κυβερνήσεις της Ν.Δ., μονολότι επεξεργάστηκαν κατ' αρχήν τους όρους για τη διαμόρφωση μιας εθνικής εξωτερικής πολιτικής, μιας πολιτικής δηλ. που να ευνοεί σε γενικές γραμμές τα συμφέροντα όλων των τάξεων της κοινωνίας μας, στάθηκε, απ' ό,τι φαίνεται, ανήμπορη να εναρμονίσει την πολιτική αυτή με το ενδεχόμενο της ανατροπής των ταξικών συμμαχιών ως αποτέλεσμα του εκσυγχρονισμού, με τον αποκλεισμό μ' άλλα λόγια ορισμένων βασικών τάξεων και στρωμάτων, που παραδοσιακά υποστήλωναν τη Δεξιά. Η διαφορά με το ΠΑΣΟΚ είναι προφανής, γιατί αποδεχόμενο την ανάγκη για την άσκηση εθνικής εξωτερικής πολιτικής, είναι διατεθειμένο να υποστεί το πολιτικό κόστος του παραπάνω αποκλεισμού.

Το ΠΑΣΟΚ συνάμα, δεν χρειάστηκε να επινοήσει τους άξονες της εξωτερικής πολιτικής, αφού το ίδιο είχε συμβάλει στη διαμόρφωσή τους με τον τρόπο του από το '74 και μετά. Η τύχη ωστόσο, της πολιτικής αυτής συνδέθηκε με τις αντιφάσεις του κόμματος που πρώτο αποπειράθηκε να την ασκήσει: ο κατακερματισμός της ΝΔ, μετά την αποχώρηση του ιδρυτή της, υπονόμωσε την πολιτική αυτή και διόγκωσε την ασυνέχειά της. Από τις πρώτες κιόλας μέρες της διακυβέρνησής του, το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε το έργο ν' αποκαταστήσει, στα βασικά της σημεία, τη συνέχεια της εξωτερικής πολιτικής και να οξύνει τον τόνο της. Έτσι, με τη συνέντευξη του προέδρου του στο ABC,

ο βασικός στόχος είχε επιτευχθεί για να κερδηθεί επιπρόσθετα και η μάχη των εντυπώσεων. Πέρα απ' αυτό, επέφερε στο εσωτερικό πεδίο μια μετατόπιση στις κοινοβουλευτικές ισορροπίες, μετατρέποντας την αξιωματική αντιπολίτευση σε συμπολίτευση, που διεκδικούσε το copyright, διαβλέποντας να χάνει έναν από τους λόγους ύπαρξής της.

Είναι ωστόσο χρήσιμο να γίνουν ορισμένες επισημάνσεις.

—η προβληματική που διέπει τη διατύπωση της εξωτερικής πολιτικής από το ΠΑΣΟΚ είναι παλιότερη απ' όσο φαίνεται. Η εκσυγχρονιστική αστική σκέψη διαπίστωνε τον τερματισμό της ανάγκης ν' αναπνέει η Ελλάδα με δύο πνεύμονες, τον αγγλικό και τον αμερικανικό, από την πρώτη περίοδο της μεταπολίτευσης, αλλά και πιο πριν. Έτσι, υποστήριζε το δικαίωμα του ελληνικού λαού «ν' αναμένει από μια συμμαχία δημοκρατικών δυτικού τύπου (διάβαζε NATO) την επιδίωξη... 1) εγγύηση της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών μελών, άσχετα από την προέλευση της εκάστοτε απειλής...»⁴ και τονίζε πως «οι προσπάθειες, από ορισμένους κύκλους της ακροδεξιάς να στρέψει την προσοχή του λαού και των ενόπλων δυνάμεων, προβάλλοντας το λεγόμενο κίνδυνο από βορρά, καταφέρνουν μόνο να αποπροσανατολίσουν και να υποσκάπτουν τη στρατιωτική αποτελεσματικότητα της Ελλάδας σε σχέση με την Τουρκία».⁵ Τέλος, διαπίστωνε πως «η συμμετοχή στο NATO και η παρουσία αμερικανικών βάσεων μπορεί να κριθούν σαν χρήσιμοι πολιτικοί χειρισμοί όταν η Ελλάδα δεν απειλείται από ενδοσυμμαχικούς παράγοντες», ενώ «η άνευ όρων συμμετοχή στο NATO και η παρουσία αμερικανικών βάσεων —όταν προϋποθέτουν συνεχιζόμενη ενδοσυμμαχική απειλή για την ασφάλεια της Ελλάδας και της “εγγυημένης” Κύπρου— είναι καθαρά παράλογοι χειρισμοί», για να καταλήξει στην άποψη πως «η ελληνική πλευρά πρέπει να καταλάβει ότι οι ΗΠΑ είναι μια μεγάλη δύναμη που δεν μπορεί τώρα, ούτε πρόκειται στο μέλλον να δράσει με μόνο αλτρουιστικά κίνητρα. Η αμερικανική πλευρά πρέπει να καταλάβει επίσης ότι οι Έλληνες έχουν τα δικά τους συμφέροντα και ότι η δημοκρατία και η εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας δεν διαπραγματεύονται».⁶

—η προβληματική που διέπει το ΠΑΣΟΚ είναι ανάλογη, με μια όμως θεμελιακή διαφορά: ξεπερνάει το επίπεδο των απλών συλλογισμών για να λειτουργήσει ως πολιτική πράξη. Έτσι, «στην περίπτωση της Ατλαντικής Συμμαχίας αντιμετωπίζουμε στην Ελλάδα ένα μοναδικό πρόβλημα που δεν συναντάς σε κανένα άλλο ευρωπαϊκό μέλος της Συμμαχίας. Περιέργως πρόκειται για μια ειρωνεία της ιστορίας, αισθανόμαστε μια απειλή από ένα σύμμαχο στα ανατολικά μας: την Τουρκία».⁶ Επιπλέον, «... αναγνωρίζουμε ότι οι ΗΠΑ είναι μια υπερδύναμη. Ότι η Αμερική έχει τα δικά της συμφέροντα στην περιοχή. Και αναγνωρίζουμε επίσης ότι θα ήταν ανόητο να βαδίσουμε προς αναμέτρηση με τις ΗΠΑ».⁶ Και τέλος, «αυτο για το οποίο αγωνιζόμαστε, είναι το δικαίωμα του ελληνικού λαού να καθορίσει την πορεία του. Πιστεύουμε ότι δεν είχε αυτό το δικαίωμα για αρκετές δεκαετίες. Είναι καιρός ο ελληνικός λαός να αναπτύξει την εξωτερική του πολιτική, που εξυπηρετεί άμεσα τα δικά του συμφέροντα. Και είναι καιρός να αναγνωρισθεί αυτό από όλες τις άλλες χώρες».⁶

Γίνεται φανερό η αναλογία, αλλά το ζήτημα δεν είναι αυτό. Απεναντίας, το ζήτημα είναι αυτό που θα προκύψει από μια τέτοια πολιτική. Ακόμη είναι νωρίς να βγουν κατηγορηματικά συμπεράσματα. Δεν είναι όμως καθόλου νωρίς να τονιστεί πως εκείνο που διακυβεύεται συνολικά είναι η βελτίωση της θέσης της Ελλάδας στον παγκό-

σμιο καπιταλιστικό καταμερισμό εργασίας και ο ακρωτηριασμός ή η διαφύλαξη της εθνικής υπόστασης της χώρας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βλ. Θ. Κουλουμπη, «Απο την εθνική εξάρτηση στην αλληλεξάρτηση, ένα νέο μοντέλο ελληνοαμερικανικών σχέσεων που στηρίζεται στην αρχή του σεβασμού του αμοιβαίου συμφέροντος», Καθημερινή, 28-8-1978.
2. Βλ. Χ. Ροζάκη, «Κοινωνικές προσδοκίες και εξωτερική πολιτική 1974-81. Ενσωμάτωση Εξομάλυνση και Εκσυγχρονισμός», Βήμα, 11-10-1981.
3. Βλ. Χ. Ροζάκη, στο ίδιο.
4. Βλ. Θ. Κουλουμπη, στο ίδιο.
5. Βλ. Θ. Κουλουμπη, στο ίδιο.
6. Βλ. συνέντευξη του προέδρου του ΠΑΣΟΚ στο ABC, αθηναϊκές εφημερίδες, 26-10-81.